

TAHAR BEN JELLOUN

SON ARKADAŞ

♥
CAN

ROMAN

FRANSIZCA ASLINDAN ÇEVİREN
IŞIK ERGÜDEN

Tahar Ben Jelloun
SON ARKADAŞ

Can Yayınları: 1595
Çağdaş Dünya Edebiyatı: 652

Le Dernier Ami, Tahar Ben Jelloun
© Editions du Seuil, 2004
© Can Sanat Yayınları Ltd. Şti., 2004
Bu kitabın Türkçe yayın hakları Onk Ajans Ltd. Şti.
aracılığıyla alınmıştır.

1. basım: Ocak 2007

Yayına Hazırlayan: Ayça Sezen

Kapak Tasarımı: Erkal Yavi
Kapak Düzeni: Semih Özcan
Dizgi: Gelengül Çakır
Düzeltili: Fulya Tükel

Kapak Baskı: Çetin Ofset
İç Baskı ve Cilt: Özal Matbaası

ISBN 978-975-07-0699-8

CAN SANAT YAYINLARI

YAPIM, DAĞITIM, TİCARET VE SANAYİ LTD. ŞTİ.
Hayriye Caddesi No. 2, 34430 Galatasaray, İstanbul
Telefon: (0212) 252 56 75 - 252 59 88 - 252 59 89 Fax: 252 72 33
<http://www.canyayinlari.com>
e-posta: yayinevi@canyayinlari.com

Tahar Ben Jelloun
SON ARKADAŞ

ROMAN

Fransızca aslından çeviren
IŞIK ERGÜDEN

CAN YAYINLARI

**TAHAR BEN JELLOUN'UN
CAN YAYINLARI'NDAKİ
KİTAPLARI**

DUYGULAR LABİRENTİ / roman

EFSUNLU AŞKLAR / öykü

IŞIĞIN O KÖR EDİCİ YOKLUĞU / roman

HATA GECESİ / roman

KUM ÇOCUK / roman

KUTSAL GECE / roman (1987 Goncourt Ödülü)

TANCA'DA SESSİZ BİR GÜN / roman

YOKSULLAR HANI / roman

Tahar Ben Jelloun, 1944 yılında Fas'ta doğdu. Ortaöğrenimini, ailesiyle birlikte gittiği Tanca'da yaptı; ardından Rabat'ta yükseköğrenim gördü. Tetuan ve Casablanca'da gazetecilik, öğretmenlik yaptı. 1971 yılında Fransa'ya göç ederek sosyoloji ve sosyal psikiyatri öğrenimi görmeye başladı. Paris'e gider gitmez ilk şiir kitabını, 1973'te de ilk romanı *Harrouda*'yı yayınlattı. Şiir, roman ve denemelerinde göçmenler ve yersiz yurtsuz kalmışları çokça işledi. 1985'te yayınlanan *Kum Çocuk* ününü iyice artırdı. Bu romanın devamı niteliğindeki *Kutsal Gece* 1987 yılında yayınlandı ve Ben Jelloun bu kitabıyla Fransa'nın en prestijli edebiyat ödüllerinden olan Goncourt'u alarak, bu ödüle layık görülen ilk Faslı yazar oldu. Yazarın Türkçe'ye çevrilen yapıtları şunlardır: *Tanca'da Sessiz Bir Gün*, *Bay Ahlak'ın Çöküşü*, *Kör Melek*, *Kızıma Irkçılığı Anlatıyorum*, *Hata Gecesi*, *Kutsal Gece*, *Kum Çocuk*, *Yoksullar Hanı*, *Duygular Labirenti*. 1984'te François Mitterrand tarafından kurulan Fransızca Yazını Yüksek Konseyi'ne de üye olan Tahar Ben Jelloun, karısı ve kızlarıyla birlikte Paris'te yaşıyor.

Işık Ergüden, 1960'ta İstanbul'da doğdu. Orta öğrenimini Galatasaray Lisesi'nde, yüksek öğrenimini Boğaziçi Üniversitesi İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde tamamladı. Çeviri ve yazıyla uğraşiyor. Türkçe'ye kazandırdığı elliden fazla kitap arasında Jules Verne'in *Kaptan Grant'ın Çocukları*, Muñoz Molina'nın *Savaşma Arzusu*, Jorge Semprun'un *Federico Sanchez'in Özyaşamöyküsü* ve René Girard'ın *Günah Keçisi* adlı yapıtları da bulunuyor.

Bu sabah bir mektup aldım. Zarfı, dönüştürülmüş kâğıttan. Geleneksel beyaz giysisi içindeki II. Hassan'ın başı üzerindeki damgada, tarih ve gönderildiği yer zar zor okunuyor. Mamed'in eğri büğrü yazısını tanıdım. Sol üst köşedeki "kişisel" sözcüğünün altı iki kez çizilmiş. Zarfın içinde sararmış bir yaprak. Birkaç cümle, kaba, sert, kesin. Tekrar tekrar okudum. Şaka değil, tatsız bir şaka değil. Beni mahvetmeyi amaçlayan bir mektup. İmza dostum Mamed'in. Hiç şüphe yok. Mamed, son arkadaş.

I

ALİ

1

Hep şöyle derdi: “Kelimeler asla yalan söylemez; insanlar yalan söyler; ben kelimeler gibiyim!” Bu söz oyununu bulmuş olmak Mamed’i güldürüyor, cebinden esmer tütünden bir sigara çıkartıp gizlice içmek için lisenin tuvaletlerine giriyordu. Günün ilk sigarasıydı bu. Bu işten özel bir zevk alıyordu. Bizse, insafsız gözetmen Bay Briançon’un basmasından korkarak erketede onu bekliyorduk. Briançon’dan çekiniyorduk; çünkü sert biriydi ve kendi iki çocuğu da dahil, fısıldaşan ya da yaramazlık yapan kim olursa olsun okulda kalma cezası verirdi. Huylu huyundan vazgeçmiyordu. Özellikle de büyük oğlunu Cezayir’de askerlik yapmaya çağırdıklarından beri böyle sertti. 1960 yılındaydık. Acımasız bir savaş Cezayir’i çoktan harabeye döndürmüştü. Bay Briançon ara sıra Arapça öğretmenimiz Bay Hakim’le buluşurdu. Onun da savaşta bir oğlu vardı. FLN¹ ordusuna katılmıştı. Her ikisi de bu

¹ (Fr.) Front de Libération National; Cezayir’deki, Ulusal Kurtuluş Cephesi. (Y.N)

savaşın dehşetinden ve saçmalığından, aynı zamanda da Cezayirlilerin gösterdikleri o sarsılmaz bağımsızlık iradesinden söz ediyor olmalıydılar.

Mamed ufak tefeki, kısa saçlı, zeki bakışlı ve nüktedan biriydi. Kara kuru fiziği onda kompleks yaratıyordu. Konuşmazsa hiçbir kızın dikkatini çekemeyeceğini düşünüyordu. Baştan çıkarmak, güldürmek, aynı zamanda da iğneleyen laflar etmek için kelimelere ihtiyacı vardı. Daima dalaşa hazır olduğunun farkındaydık, pek azımız onu kışkırtmayı göze alırdı. İkimiz arkadaş olmuştuk, çünkü hırsızlık ve saldırı suçları yüzünden liseden atılan iki haytanın, Arzu ile Apaş'ın saldırdığı gün beni korumuştular. Çıkışta beni bekliyorlardı. “Uyuz Fezli!”, “Fezli Yahudi!” diyerek beni bir tuzağa çekmeye çalışıyorlardı. O zamanlar, Fez'de doğmuş ve Tanca'ya göç etmiş insanları sevmezlerdi. Onlara “içerlekler” diyorlardı. Tanca uluslararası şehir statüsündeydi, orada yaşayanlar kendilerini ayrıcalıklı kabul ediyorlardı. Mamed iki haytayla benim arama girmişti. Arkadaşını korumak için dövüşme azmini gösterince Arzu ile Apaş çekindi ve “Şakalaşıyorduk, hepsi bu; Fez'deki Beyaz Derililere karşı değiliz, tıpkı Yahudiler gibi, onlara da karşı değiliz, ama her konuda başarılılar, neyse, şakalaşyoruz canım...” diyerek uzaklaştılar.

Mamed, tenimin pek akça pakça olduğunu, bronzlaşmak için plaja gitmem gerektiğini söyledi. Kendisinin de Fezlilerle Yahudilerin benzerlikleri olduğunu düşündüğünü, ama kendisinin Fezlilerin şehirdeki azınlık statüsünü az da olsa kıskanmakla birlikte onlara hayran olduğunu da ekledi. Ona göre, Fezliler ve Yahudiler hesapçı ve cimriydi; zeki ve

genellikle başarılıydılar, ama kendisi de onlar kadar tutumlu olmak istiyordu. Bir gün bana, Fezlilerin yarısından çoğunun Yahudi kökenli olduğunu yazan bir sayfanın yer aldığı bir tarih dergisi gösterdi. Kanıt mı istersin, diyordu gülerek, Ben’le başlayan tüm adlar Yahudi adı, Endülüs’ten gelen Yahudilerin; Müslümanlığa geçmiş dönmelerin. Bak, nasıl şanslısın sen! Yahudisin ama başına kippa geçirmek zorunda değilsin, onların zihniyetine, zekâsına sahipsin ama aslında sen de benim gibi Müslüman-sın. İki durumda da sen kazançlısın, Yahudilerin başındaki belalar sende yok! Kıskanılmanız normal, sen benim dostumsun, giyiniş tarzını değiştirmeli-sin, biraz da daha az cimri olsan yeter.

Tanca’dan bakıldığında, Fez şehri bana zamanın dışında yer alan bir site gibi geliyordu. Daha doğrusu X. yüzyıla demir atmış ve orada donup kalmış bir şehir. Şehrin kurulduğu günden bu yana hiçbir şey, kesinlikle hiçbir şey yerinden kımıldamamıştı. Onun güzelliği, zamandadır. Çok geride kalmış bir dönemi terk etmiş olduğumun gayet farkındaydım ve gün geçtikçe kendimi, ışıklar içerisindeki asfalt caddeleri ve arabalarıyla, özellikle de birçok dilin konuşulduğu ve çeşit çeşit paranın kullanıldığı kozmopolit bir toplumun yaşadığı bir XX. yüzyıl şehrinde buluyordum. Mamed benimle alay ediyor ve benim “tarihöncesinden kalan biri” olduğuma arkadaşları inandırıyor. Modernleşmeyi daima reddetmiş olan Fez’in köhne gelenekleri hakkında hiç durmadan konuşabilirdi ve ona kalırsa, turistlerin delisi olduğu bu “köhnelik”le Tanca’nın alakası yoktu. Şehrin önde gelenlerinden biri olan bilgili, eği-

timli ve aynı zamanda Britanya delegasyonunun dostu olan babası onun konuşmasını düzeltirdi: Fez nuh nebiden kalma önemsiz bir yer değildir, tersine, uygarlığımızın beşiğidir, en azından şehir olarak böyledir, Katolik Isabelle'in İspanya'dan sürdüğü Yahudi ve Müslüman atalarımız Fez'e sığınmışlardır. Yüksek düzeyde eğitim veren ilk Müslüman üniversite, Karaviyyin Üniversitesi orada kuruldu. Bir kadın yaptırmış burayı, Kayruan'dan gelme zengin bir kadın! Fez yaşayan bir müzedir ve evrensel kültür mirasının parçasıdır; başarıların doğru dürüst korunmadığının farkındayım, ama dünyada eşi benzeri olmayan bu şehre yalnızca bunun için bile saygı duyulması gerekir.

Zarif ve nazik bu adamı pek seviyordum. Bana sık sık kitap ödünç veriyor, sonra da onları okumayı pek sevmeyen oğluna iade etmemi istiyordu.

Mamed'in evi lisenin birkaç adım ötesindeydi. Benimkiyse şehrin öte tarafında, denize bakan Marshane Mahallesi'nde idi. Yürüyerek yirmi dakikadan fazla çekiyordu. Mamed beni evlerine çaya davet ediyordu. Bundan çok hoşlanıyordum. Ekmekleri bir İspanyol fırıncıdan geliyordu, bizim ekmeği ise annem yapıyordu ve onlarınki kadar iyi oluyordu. Mamed ise, tersine, annemin ekmeğini Pépé'den satın alınan ekmeğe tercih ediyor ve bana şöyle diyordu: "Ekmek dediğin böyle olur işte, sen farkında değilsin, ev yapımı, müthiş!"

2

Dostluğumuzun sağlamlaşması zaman alacaktı.

İnsan on beşindeyken duyguları çalkantılıdır. O dönemde dostluktan çok aşkla ilgileniyorduk. Her birimizin kafasında bir kız vardı. Mamed'in yoktu. Kızlara kur yapmayı gülünç buluyor, Fransızların düzenlediği sürpriz partilere hiç gitmiyordu. Dans teklifinde bulunacağı herhangi bir kızın onu ufak tefek diye, yakışıklı değil ya da yalnızca Arap diye reddetmesinden korkuyordu. Bu tavrı benimsemesi için gerekçeleri vardı: Anne tarafından Fransız olan kuzenlerinden birinin yaş gününde güzel bir kız onu kabaca reddetmişti. Seninle dans etmem, çok ufaksın, adımların da korkunç! Bu, Mamed için dramatik boyutlara varan bir travma oldu. Teneffüslerdeki tüm tartışmalarımızın konusu Cezayir Savaşı, sömürgecilik ve ırkçılık oluyordu. Mamed artık hiç şaka yapmıyordu. Doğal olarak ben de ondan yana çıkıyor ve her söylediğini onaylıyordum. Felsefe öğretmenimiz bize Frantz Fanon'un son kitabı *Les Damnés de la terre*'den (Yeryüzünün Lanetlileri) bölümler okuyordu, saatlerce bunları tartışıyorduk. O yıllarda, Camus'den çok Sartre'a yakın buluyorduk kendimizi. "Annemle adalet arasında kalırsam, annemi tercih ederim" gibi bir laf etmişti çünkü Camus. Siyasete iyice bulaşmış olan Mamed, Marx'ı ve Lenin'i okuma sevdasında idi. Bense, ateşli bir sömürgecilik karşıtı olmama rağmen siyasetle mesafemi koruyordum. Klasik ve modern şairleri okuyordum. Mamed militan olmuştu. Ben âşık olmuşum. Bu da onu öfkeliendiriyordu. Kızın adı Zina'ydı. Koyu tenli ve çok şehvetli biriydi. İlk kez, Mamed'in kıskanabileceği fikri geçti aklımdan. Ona içimi açıyordum, benimle kibarca alay ediyordu. Bunu önemsemiyordum. Ama aslında, dostluğumuzun arasına giren bu davetsiz misafiri kabullenemiyor-

du. Ona göre bu hem vakit hem de enerji kaybıydı. Günde bir kez “kamişa vurarak” (mastürbasyon yapmak anlamına gelen İspanyolca’daki *paja* sözcüğünün harfiyen tercümesi) zevk aldığını herkesin önünde rahatlıkla söyleyebiliyordu. Bu kamiş hikâyesiyle kafa buluyordu. Rahatsız olan kızlar yüzlerini saklayarak gülüyorlar, Mamed ise, şakasını daha da ileri götürüp kızları “istisnai kamişlar” a benzetiyordu. Pikniklerimiz hesaplaşma saati halini almıştı. Bize, “kusur oyunu” oynatıyordu. Her birimiz sırayla kusurlarımızı sayıp döküyorduk, özellikle de gizli ya da mahrem olanlarını. Mamed kendini örnek vererek başlıyor ve kusurlarını ortaya döküyordu: Ufak tefekim, çirkinim, antipatığım, cimriyim, tembelim; sofradayken sıkıldığımda osurmaktan hoşlanırım; insanlar benimle ahbablık etmek istemez, doğrudan çok yalan söylerim, insanları sevmem ve bilerek kötü davranırım... Haydi, şimdi de sıra sende! Meydan okur gibi bakıyordu bana. Özeleştirime, karakterimin kimi özelliklerimi abartarak başlamam hoşuna gidiyordu. Kız arkadaşım ise bu oyunu sevmiyordu, birlikte çıktığımızda bir daha gelmemekle tehdit ediyordu beni. Mamed de, bildiğini ileri sürdüğü sırlarını ifşa etmekle tehdit ederek onu susturuyordu. Bu durum beni endişelendiriyordu. Sonradan Mamed bana bunun oldukça etkili bir taktik olduğunu, herkesin ortaya çıkmasından hoşlanmadığı sırları olduğu gerçeğinden yola çıkarak hareket ettiğini itiraf etmişti. Aslında kızlar ondan hoşlanıyordu. Hatice, konuşmadığı zaman bile ondan hoşlandığını herkesin içinde itiraf etmişti. Mamed bir kızla birlikte olmayı kabul etseydi daha sevimli ve daha az kötü olabilirdi. Âşık olmamıştı, ama Hatice’yle oldukça sık görüşüyordu.

Bir gün, her şey yolundayken, pikniğimiz iyi geçmişken, Mamed kusur oyunu oynayalım diye tutturdu, ancak bu kez en iyi tanıdığımız kişininkileri ifşa edecektik. Zavallı Hatice'nin beti benzi attı. Mamed söze on iki rakamıyla başladı. İçlerinden bazılarının herhangi bir erkeği kaçırabileceği ve kadın düşmanı yapabileceği on iki kusur. Mamed'i susturmanın imkânı yoktu. Kimsenin itirazlarına aldırmadan suçlamalarını sayıp dökmeye başlamıştı. Bizlerin korktuğunu, ödleğ olduğunu söylüyordu. Zina, el radyosunun sesini sonuna dek açarak Mamed'in acımasız sözlerini bastırmaya çalıştı. Dalida *Bambino*'yu söylüyordu. Mamed öfkeyle radyonun üzerine atıldı ve tuttuğu gibi denize fırlattı:

“Beni dinlemelisiniz, hakikat adına burada bulunuyoruz, bu ülkedeki her atılımı engelleyen o sosyal ikiyüzlülüğü beslemek için değil. Evet, Hatice'nin on iki kusuru var. Kadı kızında da bu kadar kusur olur, ne çekiniyorsunuz ki? Dinleyin: On sekiz yaşında ama hâlâ bakire; bacaklarını açmaktansa arkadan düzülmeyi tercih ediyor; emiyor ama yutmayı reddediyor; yıkanmak yerine deodorant sürüyor; boşaldığında bütün peygamberlerin adlarını uluyarak sayıyor; gizli gizli içki içiyor; kimseyi bulamazsa kıçına mum sokuyor...”

Hatice ve öteki iki kız çareyi kaçmakta buldular. Biz de onların peşinden koşup yanlarına gittik ve Mamed'i, kız arkadaşının kusurlarını saymakla başbaşa bıraktık. Şaşkına dönmüştük, bu canavar etrafımızda olduğu sürece bir daha Eski Dağ'a gezinti yapmamaya karar verdik.

Akşam, Mamed bizim evin kapısını çaldı. Gözyaşları içindeydi, esrar çektiğini ve çok fazla alkol içeren İspanyol birası içtiğini iddia ediyordu. Bu

rezaleti nasıl affettirebileceğini bilmiyordu.

Karşımda, kendini son derece kötü hisseden, ne kendini ne de başkasını seven, hüzünlü bir oğlan çocuğu vardı. Bir psikiyatrin onu ele alması gerekiyordu. Bunu denemek istediğini, ama insanların ona deli muamelesi yapmasından çekindiğini söyledi bana. Hatice'yi bir daha hiç görmedi. O dönemden sonra Mamed kendini iyice tecrit etti. Bir tek beni görüyordu. Bana güveniyordu ve benden de kuşku duymamak için garip mizah anlayışına karşı koymak için boğuşuyordu. Zekice kullandığı ironisi ise, kısmen de olsa hâlâ yerindeydi. Benim aşk ilişkim maddi güçlüklerle karşılaşırken –buluşacak yerimiz yoktu–, Mamed bana ailesinin yanında çalışan genç kadınla gizlice yattığını anlatıyordu. “Kamış” a giderek daha az “vuruyor”, annesinin kadını kapı dışarı etmesinden korkuyordu. Halktan bir kız olduğunu söyledi, elbette bakire, hiç konuşmuyoruz, geceleyin buluyorum onu, yüzükoyun yatmış çırılçıplak beni bekliyor, kalçaları ortada, üzerine yatıp bacaklarını ayırıyorum, içine girerken bağırmasın için elimle ağzını kapatıyorum; asla içine boşalmıyorum; ben hayalarımı boşaltırken o da zevk alıyor, o da mutlu, ben de, sabahleyin beni gördüğünde gözlerini kaçırıyor, ben de.

3

Mezun olacağımız sene uslanmıştı, Hafa Kahvehanesi'nde bize katılıyor, birlikte ders çalışıyorduk. Matematikte iyiydi, bu da bizim işimize yarıyordu. Ara sıra, sınırı aşmadan şaka yaptığı da oluyordu. Onu Hatice ile barıştırmıştım. İtiraf edemese de ona

âşıktı. Bana bir garsoniyer bulan da o oldu, nihayet kız arkadaşımınla sevişebiliyorduk. Bana şöyle dedi: “Mezarlıkta flört etmek bitti artık; yarından tezi yok François’ın dairesini kullanabilirsin, bizim beden öğretmeni tatil için ailesinin yanına, Bretanya’ya gitti; çiçeklerini sulamam ve kedilerine mama vermem için anahtarlarını bana bıraktı.”

Sevinçten çılgına dönmüştüm. Bir işgal planı üzerinde anlaşmaya vardık: Bir gün o, bir gün ben. Daire meşgul olduğunda, kapının üzerine kırmızı bir raptiye koyuyorduk. Ayrılırken de, onun yerine yeşil bir raptiye yerleştiriyorduk. Yazımız harika geçti. Akşamları buluşup sırlarımızı paylaşıyorduk. O daire bizim sırrımızdı. Çeteden kimse bir şey bilmiyordu. Ağzı sıkı tutmak şarttı. Evleninceye kadar bekâretlerini korumak zorunda olan kızlar için hayat memet meselesiydi bu. Kızlarla öğleden sonraları buluşuyorduk, asla akşam değil. O dönem, kız arkadaşımınla, “firça darbesi” denen şeyi yapıyorduk; kamışımı onun vajinasına sürüyordum ama asla içine sokmuyordum. Beni, çok dikkatli olmaya zorlayan inceliklerle dolu bir teknikti bu. Mamed ise arkadan ilişkiye girmeyi tercih ettiğini itiraf etmişti bana.

O 1962 yazı, ilişkimize unutulmaz biçimde damgasını vurdu. Dostluk, sırların paylaşımıyla, özellikle de güvenin doğmasıyla başlar. Mamed’in kız kardeşi, Hatice ve Zina ile dost oldu. Böylelikle birlikte çıkmamız kolaylaşmıştı. Ailelerimizin endişelenmelerine gerek kalmamıştı. Mamed’le ben, kuşku uyandırmadan bazı şeyleri konuşabileceğimiz bir şifre hazırlamıştık. O bana, yarın Bay François’ın çiçeklerini sulamam gerekiyor diyordu. Öbür gün, kedilere yemek verme sırası senin; sardalye almak için balık pazarına uğramayı unutma; kediler çok sevimli!

TAHAR BEN JELLOUN

SON ARKADAŞ

ROMAN

Son Arkadaş'ta, Tahar Ben Jelloun ellili yılların sonlarında Fas'ın efsanevi kenti Tanca'da başlayan ve otuz yıla yakın süren bir dostluğun öyküsünü anlatıyor. Mamed ile Ali'nin kesintisiz arkadaşlıkları lise yıllarında yeni-yetmeyken başlar, birinin tıp diğerinin sinema

eğitimi aldığı üniversite yıllarında daha da güçlenerek devam eder. General Ufrik'in bir öğrenci ayaklanmasını mitralyözle dağıtarak binlerce gencin ölmesine ve yaralanmasına yol açtığı karanlık yıllardır, gönderildikleri disiplin kampında ise birbirlerini tamamlayan ve asla ayrılmayacak bir ikili olmuşlardır artık. Ancak bu deneyim hayatlarını bir anda değiştirir ve bir anda iki ayrı dünyaya savrulurlar. Eşlerinin, kıskançlıklarının, yanlış anlamaların kemirdiği bu dostluk çözülmeye başlar. Yazarın iki arkadaşın ağzından ayrı ayrı anlattığı bu dostluk ve ihanet öyküsü, hiçbir şeyin görüldüğü gibi olmadığını ve iki dost arasındaki sevginin yaşamı nerelere sürükleyebileceğinin çarpıcı bir örneği.

KAPAK RESMİ: HENRI MATISSE

ISBN 978-975-07-0699-8

9 789750 706998

<http://www.canyayinlari.com>